

TIJORAT BANKLARNING ELEKTRON PULLAR BILAN ISHLASH

Muallif: *Bank-moliya akademiyasi Iqtisodni monetar tartibga solish
yo'nalishi, magistratura tinglovchisi*

Omonov Zafarjon Nematullaevich

**SUBJECT: WORKING WITH ELECTRONIC MONEY OF COMMERCIAL
BANKS**

*O'zbekiston Respublikasi
Bank-Moliya Akademiyasi*

Annotatsiya. *Mazkur tezisda amaldagi pul muomalasi siyosatining tahlili, yurtimizda elektron pullar va to'lovlar tizimini samarali takomillashtirish yuzasidan olib borilayotgan vazifalar bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan. Xususan yurtimizda faoliyat yuritayotgan banklarda elektron pullar bilan ishlash amaliyotini yanada takomillashtirish, aholi o'rtasida soda tushunarli bo'lgan elektron to'lovlar muhitini yaratish masalalari kundan – kunga o'z tasdig'ini topmoqda.*

Kalit sozlar: *elektron pullar, elektron hamyon, emitent, ayirboshlash operatsiyalari, bank kartalari, to'lov, pul-kredit siyosati*

Mamlakatimizda hozirgi raqamli iqtisodiyot sharoitida hamma sohalarda xususan bank sohasida tub islohotlar amalga oshirilmoqdaki, bu sohadalarda hozirda globallashuv jadallik bilan rivojlanayotgan jarayonida sifatli va raqobatbardosh tizim yaratish bo'yicha amaliy ishlar davom qilyapti. Shu o'rinda elektron pul o'zi nima degan savolga javob beradigan bo'lsak, bu axborotni o'z ichiga olgan va to'lovchilarga to'lovlarni amalga oshirish yuzasidan, shuningdek to'lovchilar bilan elektron to'lov vositalarining emitenti o'rtasida tuzilgan shartnomada nazarda tutilgan boshqa operatsiyalarni amalga oshirish imkonini beradigan bank kartasi yoki boshqa elektron jism elektron to'lov vositasidir. Elektron pullar – elektron shakldagi naqd pul hisoblanadi. Ular hamyonlarda saqlanadi. Pul qiymati onlayn shaklda bo'ladi va milliy valyutaga bog'lanadi. Onlayn bank tizimlari elektron pullar bilan operatsiyalarni osonlashtiradi va pulga oson, doimiy kirish imkonini beradi. Elektron pullar texnologik yechimlarga asoslangan holda to'lovlarni tezkor va qulay usulda amalga oshirish imkonini beradi. Umuman olganda, bu turdagi pullar naqd pulga elektron muqobildir. Globallashuv jarayonida elektron pullar va elektron to'lovlar tizimini mamlakatda imkon boricha oson va tushunarli

holda ommaga tatbiq etish nafaqat tijorat banklari istiqbolini ta'minlab beradi, balki butun iqtisodiyot tarmoqlari rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bularni amalga oshirish uchun oldinda turgan vazifalar va qiyinchiliklarni samarali va belgilangan muddatlarda o'rganishga bog'liq. Maqola davomida bir qancha tadqiqotchilarning elektron pullar, elektron to'lovlar va pul-kredit siyosati borasidagi fikrlarini tahlil qilamiz.

“To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida”gi qonuni asosida “O'zbekiston Respublikasi hududida elektron pullarni chiqarilishi va muomalada bo'lishi qoidalari” ishlab chiqilib, Adliya vazirligida 2020-yil 29-aprelda 3231-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazildi". Mazkur hujjat jahon tajribasiga tayangan holda, elektron pullar tizimi faoliyatini tashkil etish, elektron pullar muomalasi, elektron pullar tizimida risklarni boshqarish hamda tizimda xavfsizlikni ta'minlash maqsadida ishlab chiqildi. Unda elektron pullar tizimiga oid asosiy tushunchalar, shu jumladan, “ayirboshlash operatsiyasi”, “bir va ko'p emitentli elektron pullar tizimi”, “oldindan to'langan karta”, “elektron pullar tizimining agenti”, “elektron hamyon” va sohaga oid boshqa terminlarga batafsil tushuntirishlar berilgan[4].

Bugungi kunda zamonaviy axborot maydonidagi harakatlar shu qadar tig'iz, shu qadar tezkorki, endi ilgaridek, ha, bu voqea bizdan juda olisda yuz beribdi, uning bizga aloqasi yo'q, deb beparvo qarab bo'lmaydi. Ana shunday kayfiyatga berilgan xalq yoki millat taraqqiyotdan yuz yillar orqada qolib ketishi hech gap emas". Shuning uchun ham hozirgi davrda dolzarb masalalardan biri bo'lgan tijorat banklari ma'lumotlar bazasi xavfsizligini ta'minlovchi himoya vositalarini tahlil qilish va ishonchli himoyalash tizimlarni aniqlash vazifasi qo'yildi. Ishlab chiqarishga elektron to'lov tizimlarining joriy etilishi undagi ma'lumotlarni ishonchli himoyalash zaruriyatini ham keltirib chiqardi. Ushbu muammoni hal qilish uchun zamonaviy himoya vositalarni ishlatishga to'g'ri keladi.

Qo'yilayotgan masalaning dolzarbligi shundaki, bank sohasiga taalluqli bo'lgan barcha ma'lumotlar qiymati pul (naqd pullik yoki naqd pullarsiz) ma'lumotlariga aloqadordir. Ularning himoya va daxlsizligini ta'minlash esa har doim ham eng dolzarb masala bo'lib hisoblanadi. Bundan tashqari tijorat banklarigagi yangi axborot texnologiyalari asosidagi himoya vositalarini qo'llash samaradorligini baholash ham bugungi kunning talabidir. To'lov tizimining funktsiyalari bank kartalari yordamida pul mablag'larining barqaror aylanishidan iborat. Plastik karta bilan to'lovni amalga oshirayotganda, maxsus terminal xaridorning pul mablag'larini o'z bankiga o'tkazish to'g'risida so'rov yuboradi va u erdan kerakli miqdorni sotuvchining hisobiga o'tkazadi. Barcha hisob-kitoblar real vaqt rejimida amalga oshiriladi va 10 soniyadan

oshmaydi. Davlat ichida, kredit muassasasi ichida va davlatlar o'rtasidagi pul muomalasini boshqaruvchi ko'plab to'lov tizimlari mavjud. Internet orqali to'lovlarni amalga oshirish uchun elektron to'lov tizimlari ham mavjud.

Xalqaro to'lov tizimlari barcha mamlakatlardagi moliyaviy aylanmalarga kirishni ta'minlaydi, bu fuqarolarga hududlar va hududlarni hisobga olmagan holda xaridlar va xizmatlar uchun haq to'lashga imkon beradi. Bu to'lov tizimining eng xavfsiz turi. Eng zamonaviy kompyuter texnologiyalari doimiy ravishda yangilanib turadigan va firibgar hujumlarga qarshi turishga yordam beradigan va shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligining yuqori darajasini ta'minlaydigan xalqaro tizimlarga xizmat ko'rsatish uchun ishlatiladi.

Tarmoq ichidagi pul oqimlarini o'tkazish uchun yaratilgan to'lov tizimlari maxsus texnologiyalarning an'anaviy tizimlaridan farq qiladi. Ikkala xalqaro to'lov tizimlarining haqiqiy kartalariga bog'langan to'lov tizimlari va virtual kartalardan foydalanadigan tizimlar mavjud. Onlayn tizimlarning ishlash prinsipi odatdagilarga o'xshaydi - har bir ro'yxatdan o'tgan foydalanuvchi hisob oladi - mablag'ni saqlash yoki xaridlarni to'lash uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan elektron hamyon.

XULOSA

Hozirgi kunga kelib O'zbekistonda elektron to'lov tizimlari amalda joriy etish va takomillashtirish ishlari izchillik bilan amalga oshirilmoqda. Internet orqali xizmatlar yoki tovarlar uchun to'lovlarni amalga oshirish har bir fuqaro uchun samarali qulayliklarini namoyon etmoqda. Bugungi texnologiyalar asri elektron hamyonlar va elektron pullar bilan ishlashning mutlaqo normal, hatto kundalik va bizning yangi haqiqatimizga aylantirdi. Elektron pullarning asosiy afzalliklaridan biri, bank hisobvarag'ini ochmasdan turib to'lovlarni amalga oshirish imkoniyatining mavjudligi va tezkor tizimning yo'lga qo'yilganligidadir. Shu bilan birga to'lovlarni amalga oshirayotgan paytda vositachilik haqining boshqa to'lov vositalariga qaraganda arzonligi hisoblanadi. Ayni paytda elektron hamyonlar yordamida mobil operatorlar, kommunal to'lovlar, televideniya va taksi xizmatlari uchun o'tkazmalarni amalga oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Gazeta.uz “electron pullar tizimi reystri”, 7-sentabr 2022
2. Абдикаримова Д.Р. Банклар гаров таъминотини баҳолаш зарурлиги ва асосий тамойиллари.// «Молия» журнали. – Тошкент, 2015. - №4. – Б. 58-63. (08.00.00; №12)
3. Абдикаримова Д.Р. Ўзбекистонда баҳолаш институтининг шаклланиш ва ривожланиш босқичлари.// «Молия» журнали. – Тошкент, 2016. - №1. – Б. 93- 98. (08.00.00; №12).
4. https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/elektron_pullar_chiqarish_foydalanish_qoplash, 2019.
5. Sh. Mirziyoyev “To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida”, T.:O'RQ-578, 01.11.2019
6. Ахмедов, Б. А. (2020). О развитии навыков интерактивных онлайнкурсов в дистанционных условиях современного общества (модельпрограмма для преподавателей образовательных учреждений). технические науки, 12 (81), 11-14.